

Wat is een Mensbeeld & Wat heb je eraan?

Grotendeels onbewust vormen wij ons een mensbeeld, waarmee we de wereld beoordelen. Veel van onze ruzies en meningsverschillen vinden hun oorsprong in ons mensbeeld. Bewust worden van wie we zijn en waardoor we dat geworden zijn, maakt de wereld een stuk mooier. Maar wat heeft dat met de snack Kapsalon te maken?

Zomercarnaval: cultuurdingetje?

Het Rotterdamse Zomercarnaval kende in de editie van 2023 een ongekende rel (los van de twee schietpartijen, overigens) want het 'provocatief en vulgair' dansen werd door de organisatie verboden. Dus geen bubbling (= draaien met de heupen), daggering (= droogneuken) of wining (= tegen iemand anders 'schuren', ook wel 'teefin' a wine' genoemd). Dit verbod werd door velen met een Afro-Caribische achtergrond als buitengewoon beledigend ervaren, want deze dansvormen dateren uit het slavernijverleden en golden als een van de weinige vrijheden die slaven hadden. Deelnemers toonden protestborden met de tekst 'mijn grootouders zijn niet vulgair'. De volgende uitspraken getuigen van de diepe pijn die deelnemers ervaren: "in Londen tijdens het carnaval zag men veel Caribische dansgroepen zelfs met de politie 'winen'", of "waar ik vandaan kom, Kameroen, dansen we zo. Zo zag ik mijn ouders ook dansen", of "op Curaçao neemt de parade je mee naar plekken waar je voorouders in de slavernij niet mochten komen" en "daarom is vrij dansen voor ons ook een spirituele uiting". Al die dansvormen worden door de deelnemers omschreven als 'een begroeting tussen twee mensen, die dansen op socamuziek'. Er zijn natuurlijk ook deelnemers die het eens zijn met de organisatie en verwijzen de dansvormen, waar het verbod voor geldt, naar de in de jaren 70 ontstane 'dancehall'. Conclusie: gaat het hier nu om 'een zeer negatieve benadering die vanuit westerse lens als een wapen werd gericht op het Caribische bubbling', zoals Omroep Zwart beweert? [01]

Wanneer we dit alles tegen het licht houden van de Nederlandse cultuur die gedrenkt is in de Gereformeerde en Katholieke cultuur, dan zou dat zeker kunnen. Nederlanders zien dit soort dansen door een andere bril. Maar dat doet geen recht aan de voor- én tegenstanders. Misschien is het beter te spreken van een 'ander mensbeeld', waardoor deze dansuitingen verschillend worden ondergaan. 'Mensbeeldverschillen' in plaats van 'cultuurverschillen', maken het minder

rigide en doet meer recht aan wat individuen persoonlijk vinden. De dictatuur van je eigen cultuur is minder streng aanwezig (ook al kan die er zeker zijn!).

Mensbeeld in de filosofie

De Dikke van Dale helpt niet mee met het lemma 'mensbeeld' want 'voorstelling van de mens als zodanig' is onvoorstelbaar vaag. Ook een tiental filosofische encyclopedieën levert slechts bij twee een hit. De ene schrijft als betekenis 'het beeld dat de mens van zichzelf en van de werkelijkheid vermogen te vormen, kan hij veranderen en corrigeren (wetenschap, kennis-, taal- en cultuurkritiek, rationalisme, Verlichting)' en de andere stelt: 'in een mensbeeld geven wij ons een algemeen en normatief beeld van onszelf. Mensbeelden liggen niet volledig vast en kunnen verschillen'. In de laatste encyclopedie wordt vervolgens de filosoof R.C. Kwant geciteerd. Toevallig citeer ik die hierna veelvuldig. [02] Om bij de tijd te blijven: Wikipedia zegt in 2023 dat 'een mensbeeld een doordachte en samenhangende voorstelling is van wat het betekent mens te zijn.' Dat is concreter dan De Dikke van Dale maar blijft filosofisch onder de maat. De filosoof Kwant verstaat onder mensbeeld 'een referentiekader dat aan personen ter beschikking blijkt te staan, aan de hand waarvan zij weten hoe zich te gedragen, wat zij hebben te doen en te laten, aan de hand waarvan zij zichzelf en anderen beoordelen'. [03] De interpretatie van deze omschrijving volgt wanneer Kwant dit vergelijkt met zijn jeugd in een klein dorpje. Iedereen wist zich met behulp van dit dorpse mensbeeld bijna onbewust en automatisch te gedragen. Over dit mensbeeld konden zij geen zinnig woord zeggen. "Zij kenden hun mensbeeld, zoals zij hun lijf en hun gereedschap kenden". [04] Erover reflecteren konden zij niet. Dit is een essentieel verschil met wat we in de hierboven beschreven woordenboekdefinities ontdekten, want daarin wordt uitgegaan van 'bewustzijn' en 'reflectievermogen'. Kwant vergelijkt 'mensbeeld' eigenlijk met wat de Franse filosoof Merleau-Ponty 'praktognosie' noemde, automatische kennis die samenvalt met de dagelijkse praktijk. Je bent je daar feitelijk vaak helemaal niet bewust van. Vergelijk het met pianospelen, je vingers vinden bijna automatisch de juiste toetsen, zonder bewust nadenken of reflectie. Merleau-Ponty noemt dit 'het zwijgende denken'. Ons lichaam weet dingen, en heeft kennis van de wereld om zich heen. En zo is het ook met het bezitten van een mensbeeld. Het is er elke

seconde zonder dat er over gereflecteerd wordt. De antropoloog Claude Lévi-Strauss onderscheidt in zijn boek 'Het wilde denken' twee vormen van wetenschappelijk denken, nl de overdachte, goed ontwikkelde wetenschappelijke wijze van denken, zoals in de (natuur)wetenschappen, waarin alles uiteengerafeld wordt om op chirurgische wijze uiteen gesneden te worden. Maar daaraan vooraf gaat een veel meer intuïtieve (uitgaande van de directe zintuiglijke waarnemingen en de verbeelding) praktische kennisverwerving. Zo ook ons mensbeeld.

Tevens bezitten mensbeelden een onomstotelijk sociaal karakter. Ieder kind vormt binnen een gemeenschap, het gezin en de (dorpse)omgeving, een gepaste manier van gedrag en denkbeelden. Deze internalisering van waarden en normen gaat onbewust en voelt aan als zelfexpressie, alsof we alles zelf bedacht hebben. Pas met de komst van de buitenstaander kan het eigen mensbeeld ernstig worden aangetast ('Hollywood' maakt hier graag gebruik van, bijvoorbeeld in de film Stray Dogs van Sam Peckinpah uit 1971 of Borgman van Alex van Warmerdam uit 2013). Die aantasting kan natuurlijk positief of negatief zijn. Mensbeelden kunnen coherent zijn of elementen bevatten die incongruent zijn. Soms bestaan er verscheidene mensbeelden binnen een persoon, al naar gelang de tijd (een puber kijkt anders naar de wereld dan een 50-jarige) of de plaats (op het werk kan iemand een ander mensbeeld hanteren dan thuis bij zijn gezin). Of er is een 'onderwereld', dimensies die er niet mogen zijn wat betreft seks of geweld of list en bedrog of criminaliteit. Mensbeelden kunnen zich ook verstrengelen, bijvoorbeeld in de liefde of in een vriendschap (de oude stelling 'twee geloven op een kussen, daar slaapt de duivel tussen', hoeft dus niet altijd waar te zijn).

Hoe vorm je een mensbeeld?

Op vier manieren ontstaat bij een persoon een mensbeeld. De eerste is door de manier waarop anderen zich tegenover je gedragen. Allereerst je ouders of de afwezigheid van hen, dan de familieleden en de buurtgenoten, collega's en vrienden; wat doen deze mensen allemaal? Kwant noemt dit het aangeleefde mensbeeld. Bijvoorbeeld: zo kan er in jouw mensbeeld de gedachte ontstaan dat 'mensen niet te vertrouwen zijn' of dat 'de buitenwereld voor een hoge mate van angst zorgt' (zo deed mijn vader altijd de schuren 's nachts op slot met een voor mij,

liggend als kind in bed, hoorbaar gerinkel van de sleutels en hoorbaar veelvuldig trekken aan de deurklinken om te controleren of de deuren echt dicht waren). De tweede is door de manier waarop anderen dingen tegen je zeggen. Kwant noemt dit het gesproken mensbeeld. Bijvoorbeeld: 'mensen zijn niet te vertrouwen', omdat ze zeggen dat je niet met vreemden mee moet gaan. De derde is door de manier waarop anderen tegen je preken. Je ouders geven je straf; een leraar roept je tot de orde; op zondag verkondigt iemand in een kerkgebouw de waarheid; een agent geeft je een bekeuring. Kwant noemt dit het besproken mensbeeld. Bijvoorbeeld: 'mensen zijn niet te vertrouwen', omdat je ouders dit idee belerend tegen je zeggen of dat een religieusleider verhaalt over de zondeval. Dit beeld is het meest rationeel, bedacht en consistent en vaak ideologisch sturend. (Maar het wil weer niet zeggen dat mensen zich hier altijd aan houden. Besproken is dat 'ontrouw slecht is' maar 'gesproken' doe ik het in het geniep toch) De vierde (als aanvulling op Kwant) is door de manier waarop je iets te zien krijgt. Ik noem dit het gevisualiseerde mensbeeld. Bijvoorbeeld 'mensen zijn niet te vertrouwen' als je wekelijks kijkt naar een tv programma als 'opsporing verzocht' want hierin toont de aflevering een oneindige rij daders en slachtoffers. Uit oud onderzoek kwam al naar voren dat Telegraaflezers een angstiger en negatiever beeld hebben over mensen (en vooral over anders gekleurden) dan bijvoorbeeld de lezers van de NRC.

Interculturele mensbeelden

De wereld is bijna een dorp geworden. Met vliegtuigen overen we de kennismaking met andere culturen en op internet en met behulp van andere digitale communicatiemiddelen krijgt de vreemdheid meer en meer bekendheid. De demograaf Eric Kaufmann beschrijft in zijn boek Whitespace uit 2018 hoe langzaam maar zeker het thema racisme

en het primaat van de witte man zullen uitsterven. Door de mengeling van mensen zal de gehele wereldbevolking uiteindelijk eindigen in een en dezelfde huidskleur, beige noemt hij dat. 'Beige wordt het nieuwe wit'. Elk mensbeeld kent een origine in een bepaalde cultuur maar de mensbeelden zullen steeds meer door elkaar beïnvloed worden. Dat vinden sommigen beangstigend maar overwegend de meesten is het om het even of ervaren het als een verrijking. [05] Soms zullen culturele verschillen volledig vervagen (de regels in de luchtvaart gelden voor alle landen en kennen nauwelijks culturele verschillen), soms zullen ze een minieme kleur van het lokale behouden. Vermenging kan snel gaan. Neem de Kaapverdiaanse eigenaar van een kapsalon in Rotterdam op de Schiedamseweg, Tati Gomes, die in 2003 naar zijn buurman liep in de snackbar El Aviva en eten bestelde met ingrediënten die hij lekker vond: friet, shoarmavlees, sla, tomaat, komkommer, gesmolten Goudse kaas, afgemaakt met knoflook- en sambalsaus. De aluminiumbak ging binnen vijf jaar de wereld over, mede te danken aan de opkomst van de bezorgdiensten (alles in één bak, blijft lang warm). "Als ik ooit patent had aangevraagd op de naam 'kapsalon', dan was ik stinkend rijk geworden", zei Tati Gomes, die op 16 juli 2023 plotseling overleed – slechts 47 jaar oud.

rikoelfzema@gmail.com
www.rikoelfzema.nl
(‘Over mijn publicaties’)

Dit artikel is gebaseerd op de volgende bronnen:
[01]= NRC van 29 en 31 juli 2023 en AD 31 juli 2023
[02]= Encyclopedie van de filosofie, Prof dr. K. Kuypers e.a. (1977), blz.445; Woordenboek Filosofie, Harry Wilmsen red. (1992), blz.276
[03] t/m [04]= Mensbeeld als referentiekader, R.C. Kwant (1986), blz.10, blz.11
[05]= los van het hierboven genoemde boek van Kwant, gebruikte ik ook Mensbeelden (filosofie in een pluriforme samenleving), R.C. Kwant (1979) en Mensbeelden (essays over humanisme en maatschappij), Hans Achterhuis e.a. (1994) ■

Concrete Mensbeelden

(Lees eerst rechter pagina) Wat maakt ons tot mens? In welk mensbeeld kan ik leven? Hoeveel (aspecten van) verschillende mensbeelden omarm ik?

Is een mensbeeld erfelijk?

Meike Bartels doet onderzoek naar genetica en welbevinden. Zij ontdekte dat geluksgevoel tussen mensen ongeveer zo'n 35 tot 40% toe te schrijven is aan genetische verschillen. Voor je persoonlijke gevoel voor optimisme is de verhouding ongeveer 30% erfelijkheid en 70% omgeving. Norture en Nature: geboorte en opvoeding, daar gaat het dus over. Hoe zou dat met het persoonlijke mensbeeld van iemand zijn? Wat is erfelijk en wat is daarna ontstaan? Het aspect van erfelijkheid, daarover kan ik weinig zeggen. Wel kan ik omschrijven hoe ingewikkeld het proces is waardoor we ons mensbeeld opbouwen. Dit is wetenschappelijk een lastig verhaal, dat vermoedelijk alleen maar dwaalwegen kent. Allereerst zorgt je leefomgeving voor invulling van dat mensbeeld. Maar die leefomgeving bepaal je persoonlijk voor een groot deel zelf, namelijk: waar ga ik naar school, naar welke school, welke sportclub en waar, welke vrienden en waar wonen die. Om het nog ingewikkelder te maken: neem de deels erfelijke eigenschap 'extravert zijn'. Die zul je door je ouders (van wie je die eigenschap gekregen hebt) in je opvoeding elke dag verstevigd meegekregen hebben. Tevens zul je waarschijnlijk niet als bijbaan kiezen om een ochtendkrant rond te brengen maar eerder iets gaan doen in de horeca. Daardoor versterkt je nog meer je extravert-zijn. En stel dat je ook nog een heel leuke open blik hebt met een prachtige glimlach rond je lippen, dan zul je veel meer positieve feedback krijgen op je gedrag, waardoor jouw extravert-zijn nog sterker beloond wordt. Nee, het is al lastig te zeggen wat genetisch aan een mensbeeld is maar, hoe dat dan weer door de omgeving is gevormd, lijkt een labyrint.

Over het universele in mensbeelden kunnen we kort zijn met dezelfde vaagheid. De Big Five uit de psychologie zullen er deel van uitmaken en ons mensbeeld bepalen. Met de Grote Vijf bedoelen we schalen waarop ieder mens kan verschillen. De eerste is stabiliteit versus onevenwichtigheid, de tweede, extravertie versus introvertie, dan openheid voor nieuwe ervaringen versus geslotenheid, de vierde, zorgvuldigheid (consciëntieusheid) versus laksheid en als laatste vriendelijkheid versus het zoeken van tegenstellingen (antagonisme). Op

deze vijf schalen scoren mensen individueel meer of minder van het een of het ander.

Tevens hebben evolutiewetenschappers de volgende eigenschappen van een mens universeel verklaard. De eerste is 'speelsheid' (Frans de Waal, Marc Bekoff, Francis Steen); de tweede is 'wetenschappelijk' (alleen de mens kan de waaromvraag stellen, zo lijkt het); de derde is 'wetgevend' ,mensen hebben regels, bijvoorbeeld over het doden van andere mensen

(Justin Richland, Sally Engle); de vierde is 'genotzuchtig', wij zijn het enige dier dat eten kookt (Polly Weissner, Richard Wangham); de vijfde is 'roddelen'. Taalvermogen bezitten dieren ook, daarin zijn we als mens niet uniek. Maar wel dat we graag over andere mensen praten en dat lijken dieren niet te doen (Robin Dunbar). De laatste universele eigenschap is 'heimelijke paring'. Onze seksuitingen doen we nooit in het openbaar, mogelijk uit angst voor concurrentie (Frans de Waal, Frank Marlowe, David Symons). Concreet: sommigen willen juist wel in het openbaar met elkaar seksen maar dan is het niet de bedoeling dat anderen daarvan mee kunnen genieten. Uitzondering op de regel is een zeer kleine groep mensen die een exhibitionistische persoonlijkheid hebben. In de wet is dit wel strafbaar want je schendt de eerbaarheid.

Kortom, er is wel iets universeels over mensbeelden

te zeggen maar, echt concreet en dus werkbaar wordt het niet. In dit artikel componeer ik een aantal mensbeelden en blijf beseffen dat ze voor een deel onuitgesproken en niet direct bewust het gedrag van een mens sturen. Vroeger bestonden diverse mensbeelden, zoals een katholiek, liberaal, calvinistisch, socialistisch en humanistisch mensbeeld. In de filosofie spreken we nog altijd over het mensbeeld bij Plato, of Aristoteles, of Nietzsche of Marx of neem welke filosoof dan ook. Bij die

mensbeeld. De mens leeft in een instrumentele werkelijkheid. Humanistisch mensbeeld Dit mensbeeld is oppositioneel met het hierboven genoemde mensbeeld. Hierin staan de volgende waarden centraal: de mens is het centrum van de wereld. Techniek is slechts een hulpmiddel. De mens heeft de plicht om zich te ontwikkelen en te ontplooiën. Groei van het individu is het doel van het bestaan. Maar een ander individu zijn/haar eigen ontwikkeling belemmeren is niet toegestaan. Het eigenbelang is dus altijd sociaal gerelateerd.

Materialistisch mensbeeld

Alle waarden in het leven zijn uit te drukken in de ultieme materie: geld. Status en materiele vooruitgang is belangrijk. Arbeid kent dus een duidelijk doel: het vermeerderen van vermogen. De innerlijke waarde toont zich in o.a. een luxe leefomgeving (omvang, kwaliteit van bijvoorbeeld de woonplek), gedrag (de vakanties die we maken). Onze persoonlijkheid bestaat voor een essentieel deel uit gematerialiseerde parafernalia (persoonlijke bezittingen zoals horloges, ringen, kleding, zonnebril, dure kunstvoorwerpen).

Idealistisch mensbeeld

Materie is slechts stof. Het gaat de mens juist om het geestelijke. In essentie zijn we moreel goed en zoeken we verbinding met anderen. Delen en samenwerken is onze opdracht want we zijn nooit alleen. We zijn ook 'schuldig' ten opzichte van hoe we de wereld aantreffen. We voelen ons verantwoordelijk en handelen noodzakelijk vanuit een morele opvatting.

Holistisch mensbeeld

Alles in de wereld hangt met alles samen. Het geheel is meer dan de delen. Materie en geest zijn beiden nodig en even waardevol. Maar dat kan soms betekenen dat het ene moet wijken voor het andere, als we het geheel willen respecteren. De mens kenmerkt zich door relativering en weloverwogenheid, waarin traagheid en tijdelijkheid kernwoorden zijn.

Hedonistisch mensbeeld

Genot is waar het omgaat. Ego-centrisch georiënteerd want ik zoek mijn kicks. Daar waar ik de andere mens bij kan gebruiken of nodig heb, is deze welkom. Negatieve gevoelens of zaken zijn niet welkom, want ze leiden af van waar het om gaat in het leven. Er is geen ander principe dan het pragmatische, namelijk 'waar zit en vind ik mijn genot'. Morele principes kunnen de weg naar genot blokkeren, dus zijn niet erg verstandig.

Pragmatisch mensbeeld

Wat kan, moeten we doen. Leg je niet vast want je moet telkens kunnen kiezen. We zijn dus 'trouweloos'. Er is geen historie of toekomst, er is slechts het nu. Rationaliteit is belangrijk: nadenken en discussie is noodzakelijk.

Rationalistisch mensbeeld

Gevoel is een slechte raadgever. Met nadenken is alles op te lossen. Duidelijkheid en logica zijn hiervoor belangrijk. Wat we willen is de essentie, niet wat we er direct mee winnen. Principes, geleerde lessen en realisme zijn leidend. Ons leven is fragmentarisch om van daaruit naar het geheel te komen.

Positief of negatief mensbeeld

Wanneer wij denken controle te hebben over ons persoonlijke doen en laten binnen de bestaande maatschappelijke structuren, dan is er sprake van een positief mensbeeld. De wereld is een spel, waarbinnen ik een (sociale) rol heb. Verliezen en winnen zijn daarvan noodzakelijke onderdelen. Er is sprake van een negatief mensbeeld, wanneer wij denken dat de wereld een spel is, dat met ons gespeeld wordt en waarin er geen deelnemersrol voor ons is weggelegd. Ik sta alleen met misschien nog een aantal andere sombermensen met wie ik deze kijk op de wereld deel.

Openbaring van het mensbeeld

In bovengenoemde mensbeelden herkennen we onszelf of juist niet, of gedeeltelijk. In ons mensbeeld kunnen aspecten van meerdere mensbeelden keurig naast elkaar bestaan. Ieder mens vertrekt in zijn gehele doen en laten vanuit dit gecomponeerde mensbeeld. Vervolgens heeft hij het er nauwelijks meer over. In meningen, discussies, beoordelingen, verwerpingen en aannames, komen we dat mensbeeld weer op het spoor.

Het kan ons samenleven kwalitatief verbeteren wanneer we ons realiseren dat ieder van ons een gecomponeerd mensbeeld heeft en dat hij dat zelden ter sprake brengt, maar de andere mens in ontmoetingen (fysiek, digitaal) er wel mee confronteert. Daar waar onoverbrugbare posities tussen personen ontstaan, is het zinvol eens te vragen naar ieders mensbeeld. En breng dan zeker het autobiografische aspect daarin ter sprake. De wereld zal zoveel mooier worden, wanneer we de moed hebben om dit te doen.

rikroelfzema@gmail.com
www.rikroelfzema.nl
(‘Over mijn publicaties’) ■

Ik wil 50 pagina’s extra in het boek van Dohmen

813 pagina’s telt het boek over de zoektocht naar jezelf. Wie wil je zijn? Wat is de zin van jouw leven? Groot opgezet met moordende urgentie schetst Dohmen een handleiding voor onze verwarde en rommelige geest, waarin we elke dag verder lijken te verdwalen. Ben ik iemand of Niemand.

Test of je zinvol leeft
Antwoord je met ‘ja’ of ‘nee’ op de volgende stelling: “Dit leven, zoals je het thans leeft en geleefd hebt, zul je nog eens en nog ontelbare malen moeten leven; en er zal niets nieuws aan zijn ... De eeuwige zandloper van het bestaan wordt telkens weer omgedraaid – en jij ook, stofje van het stof!” [1] Met deze vraag van Nietzsche of je een zinvol bestaan leidt, besluit de filosoof Joep Dohmen zijn magnus opus “Iemand zijn”, een 800 pagina’s tellende wegwijzer naar een zinvol en gelukkig leven. En net als deze twee filosofen zou je eigenlijk met een volmondig ‘JA’ moeten antwoorden. Een ‘NEE’ duidt op een persoonlijk leven waarin spijt, onvrede, niet-gedane zaken, dwang en ongezien-zijn de boventoon voeren. Met moed, gedrevenheid en passie probeert Dohmen de lezer te inspireren iets van zijn leven te gaan maken, geen seconde verspillend aan oppervlakkigheden, fout gekozen doelen en slechte leermeesters. We leven in een posttraditionele samenleving (dat is: religie en moraal zijn verdrongen door de met elkaar verstrengelde economische markt, media en technologie), waarin vooral jongeren (maar ook een substantieel aantal volwassenen) zonder noemenswaardige doelen of met de verkeerde doelen hun leven invulling geven. Ben je een iemand of Niemand? Ouders voeden hun kinderen op met de moraal van niet-inmenging, de kinderen groeien op in vrijheid en blijheid, weg uit de autoritaire en sombere jaren 40-50, vanuit de bevrijdende jaren 60 naar het heden. Kinderen moeten vooral niks, mogen hun eigen ding doen en geven vorm aan hun eigen status. Dat laatste bewijzen velen door het dragen van merkkleding, hun getrainde sportschoollijven, de gemaakte instagramreizen en de bezochte tiktok-gevoelige-festivals. Zie mij eens.....in al mijn angsten om dingen te missen, om oud en lelijk te worden, om niet succesvol te zijn, om mij ongelukkig en eenzaam te voelen. Dohmen illustreert dit het meest pregnant door een Amerikaans onderzoek te beschrijven dat stelt, dat slechts zo’n 20% van alle jongeren in Amerika echt floreert. Zo’n 25% is onthecht, lusteloos en niet

gemotiveerd. Ze lijken niet op zoek naar iets wezenlijks te zijn maar vluchten in hedonistische genoegens. Ruim 30% zijn ‘dromers’: ze houden er vage ideeën op na over wat ze met hun leven willen (bijv. iets voor het klimaat, iets tegen geweld), zonder concrete doelen. Zo’n 30% heeft wel doelen en is gemotiveerd daarvoor, maar ze hebben geen idee van de waarde van hun activiteiten. Hun motivatie is louter instrumenteel want ‘wat ik doe is gewoon leuk en ik word erdoor gezien’. [2] Niet alleen de opvoeding kent ‘afwezige ouders’, de zingevingsmalaise heerst ook in het onderwijs. Dit laat zich het beste illustreren door mijn persoonlijke loopbaan in het onderwijs met de opeenvolgende vakken: Godsdienstwetenschap, Filosofie, Ethiek, Sociologie, Antropologie, Psychologie; ze werden allemaal opgeheven ten gunste van Statistiek, Marketing, Economie en Onderzoekstechnieken. Dohmen bevestigt dit met Martha Nussbaum’s boek ‘Niet voor de winst’, waarin de onderwijskundige wending naar de exacte vakken ten koste van de geesteswetenschappen beschreven wordt. [3] Dohmen pleit voor de terugkeer van de ‘bildung’ (= geen beroepsvorming maar innerlijke ontwikkeling om een beter mens te worden) in het onderwijs en de samenleving. Met een wat gedateerd woord noemt hij dat ‘vormingsleer’ en de filosofie is bij uitstek de wetenschap die van oudsher de mensen poogde te vormen om een goed en waarachtig mens te worden.

Mensbeeld bij Dohmen
Nu zou ik op deze pagina verder kunnen gaan om het boek van 800 pagina’s samen te vatten maar ik kies liever om het te duiden in samenhang met de artikelen over mensbeelden. Zoals ik daarin betoogde is een groot deel van ieders persoonlijke mensbeeld grotendeels onbewust en niet direct rationeel. Dohmen bespreekt de filosofiegeschiedenis in relatie tot hoe filosofen de mensen tot het goede en zinvolle leven willen begeleiden, aan de hand van kopstukken. (Opmerkelijk dat hij in het hoofdstuk over de rol van de tijd, blz617-653, de Franse filosoof Henri Bergson niet noemt, terwijl diens denkbeelden over tijdsbeleving en het belang daarvan er volledig mee samenvallen.) Zijn eigen vormingsmodel dat hij destilleert uit die geschiedenis is even rationeel als de beschreven geschiedenis zelf. En daarin vind ik Dohmen te kort door de bocht gaan. Het begrip mensbeeld

hanteert hij nauwelijks in zijn boek en als het genoemd wordt, dan veronderstelt hij de onmiddellijke duidelijkheid daarvan en is het bijna altijd rationeel ingevuld. (blz.162+175+223+229+266+385+673+715) Ik toonde in mijn twee andere artikelen over mensbeelden anders aan. Dohmen hanteert terloops woorden die duiden op het mensbeeld zoals ik dat heb gedefinieerd. Zo spreekt hij van ‘overkoepelende waardehorizon’ (blz.714+735); dat zou kunnen betekenen dat hierin onbewuste richtingaanwijzers zitten, en hij citeert Montaigne “wij allen zijn in onszelf opgesloten”(blz.298) en deze blinde vlekken kunnen verdwijnen in gesprek met de Ander (dat is: mijn medemens). Tevens, met zeven regels, noemt hij “adapted preferences” (onbewuste aanpassingen, omkeringen, in ons denken, bijvoorbeeld: iemand zegt “Ik hield toch al niet van druiven” i.p.v. “ik kan er niet bij”)(blz.395). Op blz.518-519 stelt hij dat er ook onbewust overgenomen gedrag is. Tevens bespreekt hij de filosoof Brinkgreve die zelfs expliciet stelt dat veel van ons denken onbewust is (blz 557). Het meest stemmen Dohmen en ik overeen in de korte beschrijving van de psycholoog Dan McAdams, die stelt dat mensen een persoonlijk verhaal componeren uit wat hun ooit is overkomen (narratieve theorie). Dat verhaal kan bewust en onbewust samengesteld worden. (blz.410-418). Het meest sta ik te applaudisseren wanneer Dohmen persoonlijke geschiedenissen vertelt. Die kun je als vormend verhaal (narratief) een op een in zijn rationele filosofische opvattingen herkennen. De brief, waarin een moeder haar dochter bij het behalen van haar eindexamen een levensles meegeeft, lijkt me bijna van de hand van zijn eigen vrouw. De beschrijvingen over zijn eigen vader en moeder zijn ontroerend en absoluut de eerste piketpalen van zijn latere filosofische opvattingen. (blz.619+711) De meest oprechte passage is wanneer Dohmen zichzelf ondervraagt, ook al is dat slechts één pagina. Zijn zelfonderzoek is, zo zegt hij zelf, een verlegenheidssituatie. Hoe werkt zijn geheugen, hoe weet hij zo zeker in welke mate hij (een gebrek aan) zelfbeheersing heeft, of hij echt een glas kan laten staan. “Hoe staat het met mijn neuroses? Ben ik de dwangmatigheid voorbij? Heb ik enig zicht op mijn daadkracht? Hoe afhankelijk ben ik van anderen? Hoe zorgzaam ben ik voor hen? En tot welk kwaad acht ik mezelf in staat? ... Toch heb

ik met vallen en opstaan wel een redelijk beeld ontwikkeld van mijn eigen verleden.” [4]

Filosofie is altijd autobiografisch
Dohmen bevestigt in de algemene inleiding dat er veel waars zit in het idee dat elke filosofie autobiografisch is. Hij memoreert zijn ouders en zijn jeugd en concludeert: “Uiteindelijk blijkt het mijn lot om een boek te schrijven over vorming”. [5] Mijn eigen colleges over mensbeelden confronteren de studenten met wie zij (en ik) zijn. We ontdekken waar onbewust onze opvattingen (die we als door ons zelf gecomponeerd en gevonden doen voorkomen!) vandaan komen. En we ontdekken hoe lastig het is om begrip op te brengen voor de Ander met een ander onbewust palet aan meningen en opvattingen. Probleem is dat we al onze persoonlijke ervaringen vervolgens ophangen aan externe autoriteiten, zoals filosofen met herkenbare filosofieën of religieuze leiders die ons spiritueel verlichten, of politieke partijen waar we ons ideologisch zo bij thuis voelen. Zo vergeten we waar de inhoud van ons denken eigenlijk vandaan is gekomen en waarin wij onszelf dienen te matigen in onze opvattingen. Eigenlijk is de zoektocht naar wie wij zijn het meest gediend met onze vaardigheid om te luisteren naar anderen, die iets over onszelf beweren, in plaats van als een sperwer cirkels te draaien boven ons eigen kleine ego. De filosoof Levinas (waarover ik Dohmen in zijn boek niet gehoord heb) heeft gelijk als hij zegt dat het gelaat van de Ander de beste spiegel is voor zelfkennis.

Om dit alles betreurt ik het dat mijn familie uiteen is gevallen, want we kunnen als broers en zussen elkaar nu niet meer corrigeren, zodat we alle vier verschillende beelden van onze vader en moeder en van elkaar hebben, zonder dat die weersproken kunnen worden. Het meest heb ik verdriet om de veel te vroege dood van mijn jeugdvriend Rob van Hilten, want hij corrigeerde en nuanceerde mijn persoonlijke narratief (dat is: mijn persoonlijke invulling van mijn levensgeschiedenis), zoals geen ander kan. Hij wist mij bescheiden te maken in mijn persoonlijke waarden en normen. Die kon hij als geen ander herleiden naar vergeten of verdrongen (jeugd)ervaringen. Lezer: bespiegel uw persoonlijk verhaal, narratief, en wees nederig naast alle andere narratieven van de mensen die u ontmoet. Wees nieuwsgierig naar het verhaal van de ander. Goed: even rationeel. Dohmen bespreekt uitvoering de Stoa en de levenslessen die ze propageren. Hun belangrijkste les: wees kosmopolitisch want alle culturen, alle mensen, met welke rang of stand, zijn gelijk aan elkaar. Hieruit vloeit een moraal van solidariteit en vriendschap voort.

rikroelfzema@gmail.com
www.rikroelfzema.nl
('Over mijn publicaties')

*Dit artikel is gebaseerd op de volgende bronnen:
[1]= De vrolijke wetenschap, Friedrich Nietzsche (1882)(1992), blz.201,[341]
[2]= Iemand zijn (filosofie van de persoonlijke vorming), Joep Dohmen (2022) ISBN 9789026361975 (45,00) blz.665 e.v.
[3]+[4]+[5]= Dohmen (1922), blz.137; blz.398; blz.33*

